

Mr. Lazar Stojnović

SUODNOS ETNOGRAFIJE, SOCIOLOGIJE I FOLKLORISTIKE U ISTRAŽIVANJU NARODNIH OBIČAJA

I

Narodni običaji i obredi iskristalizirali su se u svakom društvu, na određenom stupnju razvoja, kao ogledalo načina života, mišljenja i vjerovanja naroda. Njihov postanak vezan je za konkretnu zajednicu, određeno povijesno razdoblje i teritoriju tako da svojim postojanjem simboliziraju vrijednosti, socijalne odnose i svjetonazor sredine. Raznovrsnost i vitalnost običajnih funkcija, kao i višeslojna priroda narodnih običaja, omogućili su specijalizirana izučavanja koja otkrivaju različite razine značenja.

Narodni običaji imaju duboke korijene u društvu i razvili su se uslijed djelovanja niza činilaca (ekonomskih, povijesnih, teritorijalnih i dr.) pa su podjednako zanimljivi za etnologiju, sociologiju, folkloristiku itd. Ove znanstvene discipline nastoje sveobuhvatno sagledati problematiku običajnosti i obrednosti. Pri tom etnolog, sociolog i folklorist, u skladu sa svojim znanstvenim zadatkom, koriste različite pristupe (npr. analitičko-komparativni, funkcionalni, strukturalni i sl.) u istraživanju narodnih običaja. Svaki znanstvenik nastoji opravdati i potvrditi svoju metodologiju rada pa se »umjesto plodne integracije često sreću tvrdnje da jedan pristup ima apsolutnu prednost nad ostalim koji su na granici naučne korektnosti«. ¹

Ako se promatra neki običaj, nije dovoljno odgovoriti na pitanje zašto, već se mora uočiti problem značenja, tj. odgovoriti na pitanje što. Potrebno je učiniti neku pojavu razumljivom, a »dati smisao objašnjenju neke pojave znači videti je u kontekstu, jer magijski obred može da izgleda zagonetan kada se vidi izdvojen, ali postaje shvatljiv kada se sagleda u vezi s nekim sistemom verovanja i kulturnih delanja. Jedna društvena praksa koja se isprva čini besmislenom dobija smisao kada je vidimo kao deo šireg sistema društvenih odnosa«. ² Višeznačna priroda narodnih običaja suprotstavlja se pojedinačnim analizama. Iz navedenih razloga potreban je interdisciplinarni pristup izučavanju običaja koji dovodi u korelaciju različite spoznaje pojedinih znanosti i objedinjuju rezultate specijaliziranih izučavanja.

1. I. Kovačević, Dodole — integrativni pristup proučavanju običaja, Glasnik Etnografskog Instituta, knj. XXV, Beograd 1976, str. 67.

2. E. Hač, Antropološke teorije, knj. II, Beograd 1979, str. 174.

Narodni običaji kao društveni i kulturni fenomeni posjeduju kompleksnu strukturu i slojevita analiza običaja zahtijeva složenost pristupa. Kompleksnost u rješavanju znanstvenih zadataka, posebno kada su u pitanju pojavnosti društva, kao što su narodni običaji, uvjetuje precizno utvrđivanje predmeta i postupaka svake znanstvene discipline. Sociologija, na primjer, uvažava u izučavanju nekih obilježja narodne kulture spoznaje ekonomskih i pravnih znanosti, etnografije i povijesti, dok jezgro predmetne oblasti etnografije čini »izučavanje postojanih i razlikovnih karakteristika etnosa koje u svojoj sveukupnosti tvore neponovljiv oblik. Na osnovu dijalektičke povezanosti pojedinačnog i cjeline u vidokrug etnografa dolaze sfere društvenog života, u kojima se jasno ispoljava etnička specifičnost³ tako da i etnografija često koristi rezultate socioloških, povijesnih i folklorističkih istraživanja.

Određenje predmetne oblasti neke znanosti povijesni je proces i neraskidivo je povezano s objašnjenjem korelacije te znanosti s graničnim područjima. U slučaju etnografije, sociologije i folkloristike taj je problem daleko složeniji, jer ove znanosti nastoje izučiti sve oblike društvenog života i kulture. Zbog toga se uvriježio stav po kojem se »sociologija i etnologija ne razlikuju u suštinskim stvarima, osim u opštem pristupu glavnom zajedničkom predmetu; sociologija polazi od društva i njegovom strukturom i funkcijom objašnjava kulturu, dok etnologija cjelokupnu kulturu, uključujući i društvenu strukturu, promatra sveobuhvatno, jedinstveno«.⁴ Ako svakodnevna kultura predstavlja predmetno područje etnografije i sociologije, onda su spoznajni zadaci, koje ove znanstvene discipline moraju obaviti, istraživanje svih životnih sfera naroda u kojima se ispoljavaju etnička specifičnost i socijalna determinacija. Prilikom otkrivanja i tumačenja zakonitosti pojava specijalizirana (sociološka, antropološka i dr.) istraživanja često ne daju potpuna objašnjenja i tada etnografija preuzima njihov znanstveni cilj. To znači da etnografija ne može dozvoliti, u istraživanju svog predmeta, pojavu praznina i nedorečenosti na mjestu graničnog prostora. Otuda proističe suodnos etnografije s ostalim društvenim i prirodnim znanostima.

Uzajamna povezanost i prožimanje posebno su se primjećivali u toku povijesnog razvoja sociologije i etnologije, kada se nisu posebno isticale i izdvajale kategorije kulture i društva. Često je dolazilo do identifikacije pojmova kultura i društvo, pa su se sociologija i etnologija razlikovale samo u operativnom smislu i tamo gdje »etnolog minuciozno i strpljivo sastavlja detalj do detalja da bi stvorio sliku predmeta ili pojave i sve njene veze u prostoru i vremenu, sociolog prilično grubo crta model koji ne odgovara ni jednoj stvarnoj situaciji. Ondje gdje je sociolog uočio proces, etnolog se zadržava za sociologa na posve beznačajnoj sitnici«.⁵ Za razliku od etnografije, sociologija se apstrahira od pojedinačnog i etnički posebnog i teži otkriti opće, tj. osnovne zakone uzajamnih veza različitih strana društvenog života.

3. J. V. Bromlej, O. I. Škarantan, O sootnošenii istorii, etnografii i sociologii, Sovetskaja etnografija, br. 3, Moskva 1969, str. 5.

4. R. Rakić, Zajednička i granična problematika etnologije i sociologije: proučavanje društvenog života, Radovi IX savjetovanja etnologa Jugoslavije, Zenica 1970, str. 207.

5. D. Rihtman-Auguštin, Neka pitanja odnosa sociologije i etnologije, Radovi IX savjetovanja etnologa Jugoslavije, Zenica, 1970.

U razmatranju korelacije sociologije i etnologije mnogi znanstvenici polaze od teze, u kontekstu razgraničavanja predmetnih oblasti i metodologije tih znanosti, da u sociologiji postoje tri nivoa proučavanja društva:

- a) nivo opće sociološke teorije, tj. opća teorija funkcioniranja različitih socijalnih organizama,
- b) nivo specijaliziranih socioloških teorija,
- c) nivo konkretnih socioloških istraživanja koja analiziraju djelovanje mehanizama društvenog razvoja.⁶

Dok pojedine znanosti proučavaju društvo po sferama i vrstama djelatnosti, sociologija ima pretenzija da izučava društvo i njegove podsisteme u cjelini. U tom smislu sociolozi sve kulturne pojave vide kao vrstu nadgradnje, pa je i tumačenje narodnih običaja moguće samo na osnovu analize društva i funkcije (socijalizacija, socijalna kontrola, integracija) običaja u životu naroda.

Etnolog i antropolog drugačije gledaju na te pojave. Oni počinju s kulturom, u širem smislu tog pojma, kao sistemom, pa onda pojavnosti društva podređuju kulturi, smatraju ih dijelom kulture. U oba slučaja naglašava se sprega društva i kulture, samo se razlikuju polazišta u istraživačkom procesu.

Suodnos sociologije i etnografije može se pojednostaviti i tada se korelacija, na razini metodoloških postupaka i konkretnih istraživanja tih znanosti, svodi na slijedeće postupke:

- a) sociologija je nauka teorijska; etnografija je empirijska disciplina,
- b) sociologija izučava suvremeno urbanizirano društvo; etnografija neurbanizirano društvo,
- c) sociologija proučava socijalne procese; etnografija etničke,
- d) sociologija primjenjuje egzaktne metode; etnografija znanstveno opisanje.⁷

Ove opozicije moraju se prihvatiti uvjetno, jer i etnologija i sociologija izučavaju kulturne fenomene u sklopu etno-socijalnih organizama. Kod ispitivanja stereotipnih formi ponašanja (narodnih običaja) otvaraju se etnografiji široke mogućnosti za zajednički rad ne samo sa sociologijom nego i sa psihologijom i socijalnom psihologijom.

Problem korelacije se naročito zaoštrava u istraživanju suvremenih etničkih procesa, njihove etno-socijalne varijante, koji se nalaze u interesnoj sferi i etnografije i sociologije. Konkretna sociologija obuhvaća empirijska istraživanja socijalnih pojava koja objašnjavaju unutarnje mehanizme i tendencije funkcioniranja određenih slojeva socijalnog života. Zbog toga se o odnosu između etnografije i sociologije pojavljuju različita mišljenja:

- a) obje znanosti traže u velikoj mjeri pravo na isti objekt istraživanja i kao posljedica toga su etnografija/etnologija i konkretna sociologija samo različite oznake za istu znanost,
- b) sociologija istražuje društvo, etnologija ispituje kulturu,
- c) sociologija se u svojim istraživanjima oslanja na matematiku i statistiku, a etnografija se bazira na znanstvenom opisu i objašnjenju promatranih pojava,

6. J. V. Bromlej, O. I. Škarantan, o. c. str. 7.

7. Ibid. str. 7.

d) sociologija polazi od deduktivne spoznajne metode, a etnografija od induktivne.⁸

Sva tumačenja suodnosa etnografije i sociologije ipak ostaju na razini teorije, jer praksa pokazuje da obje znanosti imaju zajedničko interesno područje, samo što etnografija istražuje etničku specifičnost konkretnih ljudskih zajednica, sve komponente etnosa kao cjelovitog sistema, odnos između etničkih karakteristika i socijalne sredine, dok sociologija objašnjava djelovanje pojedinih sfera socijalnog života i relacije u okviru socijalnog organizma kao cjeline.

III

Sociološka analiza običaja i obreda polazi od problema mjesta i funkcije običaja u određenom društvenom sistemu i običaji pripadaju »normativnoj društvenoj svijesti« i definiraju se kao »najstariji oblik ili vrsta društvenih pravila, a izražavaju se u osobenim radnjama kojima su ljudi, odnosno njihove zajednice (porodica, bratstvo, pleme, selo itd.) popraćali razne događaje koji su značajni u životu pojedinca ili zajednice«. ⁹ Oni reguliraju i određuju čovjekovu proizvodnu djelatnost, obilježavaju i očituju porodične odnose, sadržavaju vjerovanja i svjetonazor naroda, tako da se u prošlosti ništa nije radilo ako nije bilo u skladu s običajima. Narodni običaji su nekad bili sveprisutni u životu zajednice i po njima se »dete čuva dok je u utrobi majke, uz običaje se prima na svet, po njima se neguje, podiže, vaspitava, uvodi u detinjstvo, dečaštvo i najzad u red odraslih. Po običajima se ženi, odnosno udaje, vrše građanske, roditeljske dužnosti. Po običajima se obavljaju svi poslovi, dobivljaju potrebe za život i pokušava da se otkloni sve što je škodljivo i nepovoljno. Po običajima se kažnjavaju greške i otklanjaju društveni prestupi. Po običajima se čuva i leči od bolesti. Po običajima se čovek ispraća sa ovog sveta.« ¹⁰

Sociološko određenje običaja i njihova ukorijenjenost u tkivu nekadašnje zajednice upućuju na razjašnjenje problema nastanka običaja, njihove razvojnosti i razlika između običaja i morala.

Sociolozi ne osporavaju veliku starost običaja i smatraju da potječu iz vremena prvobitne zajednice i faze magijske svijesti čovjeka. Običaje su spontano »stvorile tkz. neinstitucionalizovane zajednice, tj. takve zajednice koje svoje probleme rješavaju kolektivnom akcijom, a bez posredništva posebnih funkcionera ili organa vlasti«. ¹¹ U prvobitnom društvu, kada su proizvodne snage bile na niskom stupnju razvoja, običaji i obredi odgovaraju »primitivnim« društvenim odnosima. Proizvodnja je usmjerena na obezbijedenje i očuvanje života, pa su i narodni običaji aktivno uključeni u radni proces i obavljaju, uglavnom, praktične funkcije. Oni imaju karakter obaveznosti za određeni radni ili društveni kolektiv tako da »odanost običajima ili odstupanje od običaja nije jednostavna funkcija naravi ili ličnosti, već je bitni element simbolike mnogostrukog sudjelovanja u društvu,« ¹² jer društveni odnosi, koji oblikuju društvenu strukturu, nisu slučajne veze među pojedincima, već su određeni društvenim procesom i u svakom tom odnosu ponašanje ljudi je kontrolirano normama, pravilima ili obrascima.

8. J. V. Bromlej, *Ethnos und Ethnographie*, Berlin 1977, str. 228.

9. V. Pavičević, *Osnovni oblici društvene svesti*, Zbornik radova »Osnovi nauke o društvu«, Beograd, 1976, str. 402.

10. P. Vlahović, *Običaji, verovanja i praznoverice naroda Jugoslavije*, Beograd 1972, str. 5.

11. V. Pavičević, o. c. str. 403.

12. E. Sapir, *Ogledi iz kulturne antropologije*, Beograd 1974, str. 143.

U kontekstu naglašavanja starosti i uloge običaja često se ističe njihova otpornost na promjene. Svaka povijesna epoha transformira život naroda, ali ne uništava običaje i duhovne tvorevine naroda. Život svake generacije protiče u određenim okvirima, u čijim granicama nastaju novi oblici ponašanja, navike i običaji. Na taj način novi običaji ulaze u već formirani i iskustvom provjereni sistem, uklapaju se u njega i postaju obavezni za sve članove zajednice. Ali, povijesni razvoj običaja uvijek prati odumiranje pojedinih elemenata koji stupaju u protivurječnost s pogledima na svijet određene zajednice. Nikad se ne čuvaju običaji ili sistem običaja u cjelini, jer su oni podložni neprekidnim promjenama u skladu s društvenim kretanjima. Dok običaj ispunjava svoju funkciju u privrednom, društvenom ili religioznom životu, dok od njegovog obavljanja zavisi budućnost čovjeka, uspjesi, ljetina, običaj se mijenja malo, a kad prestaje izvršavati svoju ulogu u životu ljudi, običaj se podvrgava jačim izmjenama i konačno nestaje iz sustava običaja.¹³ Taj se proces može objasniti nastojanjem svake generacije, koja je nosilac novih pogleda na svijet, da običajima odredi novi smisao. Starija generacija, nosilac i izvođač običaja, u procesu komunikacije s mlađim naraštajem, predaje svoje radno iskustvo i navike, podučava mladež usvajanju i čuvanju običaja. Mlađa generacija nastoji zadržati i sačuvati preuzete i stečene navike, znanja i sklonosti, pa su izmjene običaja ponekad bile spore ili beznačajne, što je dovelo do poistovećivanja običaja i tradicije.

Pojam tradicije obuhvatniji je od pojma običaj, jer običaj se može označiti kao tradicija, ali sve tradicije nisu običaj. Tradicija, osim običaja koji su povijesno nastali i sačuvani prenošenjem iz generacije u generaciju, obuhvaća i kroz društvenu svijest oblikovane ideje, znanja i shvaćanja. Za razliku od univerzalnosti tradicije, oblast intenzivnog djelovanja običaja ograničena je određenim područjima društvenog života. Običaj predstavlja postojani i stereotipni izraz tradicionalnih uputstava i zato se tradicionalnost pojavljuje kao bitan atribut običaja.

Nerazumijevanje odnosa tradicije i običaja inicira u svakodnevnoj praksi shvaćanje tradicije kao konzervativnog principa, koji čuva stare običaje i preživjele načine života. Međutim, tradicija je očitovanje kolektivnog iskustva u socijalno organiziranim stereotipima, koje se uz pomoć prostorno-vremenske transmisije akumulira i reproducira u svim ljudskim zajednicama, pa se ne može zamisliti društvo bez tradicije. Razni tipovi društva ne razlikuju se među sobom zato što su neka tradicijska (arhaična, »primitivna«), a pojedina suvremena (netradicijska), već su razlike u odnosu prema sadržaju tradicije, tempu njenog obnavljanja, mehanizmu prijenosa, načinu fiksiranja stabilnog i promjenjivog. Oblici društvene svijesti se kod generacijske predaje prihvaćaju, mijenjaju ili odbacuju, što znači da na tradiciju treba gledati kao na osnovu za budućnost, jer je tradicija karika koja povezuje kulturno nasljeđe i stvaralaštvo (inovacije).

U svakodnevnom govoru se ponekad ne uočava razlika između običaja i moralna, jer se smatra da se oni mogu svesti na društvenu naviku. Razlike ipak postoje s obzirom na vrstu radnji ili odnosa koje reguliraju, na subjekt ili ustanovu koja ih izgrađuje i s obzirom na takozvane sankcije koje se primjenjuju prema pojedincima ili grupama. Moral jednog naroda je njegova neformulirana etika, iskazana na djelu i u tom smislu običaji se odnose na spoljašnji oblik ponašanja, dok moralna pravila reguliraju ponašanje čovjeka u odnosu na neke suštinske vrijednosti pojedinca i društva.¹⁴

13. T. A. Koleva, O nekim voprosah razvitiia običajev, Sovetskaja etnografija, br. 1, Moskva, 1969.

14. V. Pavičević, o. c. 402.

Prijenos kulture važna je funkcija običaja, i on se ostvaruje u okvirima određene zajednice i od jednog prema drugom društvu, tako da se u tom procesu razlikuju dva postupka:

- a) predaja određenih načina ponašanja uz pomoć cijelog kompleksa djelovanja i zasniva se na fiziološkom mehanizmu individualnog pamćenja i podržavanja,
- b) predaja materijalnih produkata kulture i uloga običaja ovdje je vezana za slabu razvijenost drugih formi fiksacije kulturnih postupaka.¹⁵

Transmisija kulture uspješno se obavlja uz pomoć običaja samo ako postoji sinhronijska koegzistencija pokoljenja. To je i razumljivo jer se smjena generacija ne događa odjednom, već postupno jedan naraštaj urasta u drugi. Pri tom starija generacija ima dominantan položaj i pojavljuje se kao čuvar socijalnog iskustva.

Od ostalih funkcija običaja mogu se izdvojiti:

1. socijalna kontrola,
2. socijalna integracija,
3. socijalizacija,
4. sakralizacija.¹⁶

Običaj kao sredstvo socijalne regulacije (kontrole) ima veliku ulogu u društvima na niskom stupnju razvoja proizvodnih snaga. Pravilima su utvrđeni i regulirani rad i organizacija rada, način ponašanja i odijevanja ili, drugim riječima, cijeli život zajednice. Iz toga je poniklo mišljenje, za razliku od nekih antropologa koji smatraju da društveno ponašanje ne isključuje pojam »nesvjesnog«, odnosno »pojedinačnog«, jer je svaka vrsta ponašanja pojedinačna, da je pojedinac uklopljen u grupu i u svojim postupcima potčinjen kolektivu. Ponašanje pojedinca određeno je socijalnom grupom kojoj pripada, i u tom slučaju običaji pokazuju visok stupanj imperativnosti (»treba se — ne smije se«). Ova je karakteristika običaja potakla sociologe da na običaje i tradiciju gledaju kao na negativne pojave u društvenom životu i kulturi, jer »bez obzira da li je neki običaj koristan ili ne, pa čak kad njegova svrha više nije poznata, ljudi mu se moraju saobražavati čim je ustanovljen kao običaj«. ¹⁷ Ali na običaj se ne može gledati kao na »zamrznutu tradiciju«, odnosno konzervativni princip koji koči progres društva, jer su običaji izloženi promjenama i u jednom trenutku prerastaju okvire vremena i prostora — tako da prestaje opravdanost njihovog obavljanja i značaj funkcije u zajednici.

Neki istraživači običaja sociološkog usmjerenja naglašavaju da je socijalna integracija najvažnija funkcija običaja. Produžavanje solidarnosti i zajedničkog djelovanja predstavlja bitan smisao, opravdanje i objašnjenje svih formi socijalnog života i smatra se da obredna praksa posebno doprinosi integraciji kolektiva.

Običaj je u sustavu društva imao i ulogu socijalizacije, tj. služio je kao sredstvo povezivanja pojedinca za socijalne, kulturne ili neke druge grupe. Mehanizmi socijalizacije bili su veoma jednostavni i u prvobitnim društvima, na primjer, ulogu odgajatelja djece imaju starija djeca. Suština socijalizacije je da se pojedinac uklopi u postojeći kolektiv i prihvati određene oblike svijesti zajednice jer »socijalizacija predstavlja totalitet organizovanih i neorganizovanih uticaja,

15. A. B. Gofman, V. P. Lekovič, Običaj kako forma social'noj regulaciji, Sovetska etnografija, br. 1, Moskva 1973, str. 25.

16. Ibid. str. 12.

17. E. B. Tylor, The Religion of Savages, Fortnightly Review, London 1866, str. 25.

kontinuitet procesa, celinu socijalne interaktivnosti koja ima za posledicu formiranje ličnosti koja odgovara potrebama određenog tipa društva.«¹⁸ U suvremenom društvu socijalizacija se obavlja kroz institucionalizovane odnose, dok je nekad u procesu formiranja ličnosti kao člana društva, porodice, profesionalne grupe i određivanju njegove socijalne uloge presudni značaj imao običaj.

Za objašnjenje sakralizacije, kao funkcije običaja, potrebno je protumačiti ulogu »svetog« (sakralnog)¹⁹ u kontekstu običaja. »Sveti« može biti svaki objekt intenzivnog poštovanja i uvažavanja koji se odlikuje posebnošću. Njegova povreda ili skrnavljenje izazivaju žestoke reakcije. Ali, sve to nije isto što i religiozno, jer religiozno podrazumijeva samo određeni stupanj svetog. Izvori za stvaranje sakralnog nalaze se u socijalnim odnosima i »sveti« mogu postati materijalni predmeti, obredi i običaji, ideje i dr.

Sveopća rasprostranjenost svetog vezana je s univerzalnošću običaja kao načina upravljanja i reguliranja socijalne djelatnosti. Djelatnost se određuje običajima, čiji su propisi sveti kako u pozitivnom, tako i u negativnom smislu (tabu). Ako se svetost nekog propisa stavlja pod sumnju ili postaje predmet osude u grupi, običaj gubi snagu djelovanja.

Običaji su imali specifičnu društvenu funkciju reguliranja, čuvanja i prijenosa od jedne generacije na drugu svih onih činilaca od kojih zavisi ustrojstvo društva, tako da je običaj svodio probleme društva na najmanju moguću mjeru i doprinio je postojanosti i koheziji zajednice.

Uloga običaja i njihova vlast u društvu mijenjaju se s razvojem društva i običaji kao glavni regulatori socijalnog života često se pretvaraju u disfunkcionalni element kulture koji gubi svoje društveno značenje.

IV

Uzajamna preplitanja sociologije i etnologije ili korištenje spoznaja jedne, odnosno druge znanosti, mogu se uočiti u antropologiji, relativno mladoj znanosti koja se javlja u drugoj polovici 19. stoljeća. Idejnu osnovu antropologije, univerzalne nauke o čovjeku i njegovoj djelatnosti, predstavlja filozofski antropologizam,²⁰ koji stavlja u prvi plan problem čovjekove suštine i promatra društvo kao proizvod prirodnih karakteristika, potreba i težnji čovjeka. Za razliku od marksizma, koji razvija učenje o čovjeku kao društvenom biću i determinira čovjekovu suštinu društvenim životom, filozofski antropologizam polazi od čovjeka kao biološkog bića s apstraktnom i nepromjenjivom suštinom.

U razgraničenju etnografije, etnologije i antropologije C. L. Strauss smatra da se »etnografija sastoji od promatranja i analize ljudskih grupa uzetih u njihovoj posebnosti (često odabranih iz teoretskih i praktičnih razloga, ali koji nisu vezani uz prirodu istraživanja) i u smjeranju na, koliko je najviše moguće, vjernu restituciju života svake od njih«²¹ dok je zadatak »etnologije da se komparativno koristi dokumentima koje prezentiraju etnografi. Ovim definicijama etnografija dobija isti smisao u svim zemljama, a etnologija približno odgovara onom što se

18. V. Milanović, Socijalizacija ličnosti, u knjizi: Osnovi nauke o društvu, Beograd, 1976, str. 415.

19. M. Eljadje, Sveto i profano, Novi Sad 1986, str. 57.

20. J. P. Averkieva, Etnografija i kul'turnaja/socijal'naja antropologija na Zapade, Sovetska etnografija, br. 5, Moskva 1971.

21. Š. Kulušić, Glavni pravci i neka osnovna teorijska pitanja u etnologiji, Glasnik Etnografskog muzeja, Beograd 1961, br. 24.

razumijeva u anglosaksonskim zemljama pod socijalnom i kulturnom antropologijom (s tim da se socijalna antropologija većma posvećuje proučavanju institucija uzetih kao sistem predodžaba, a kulturna antropologija onim tehnikama, pa eventualno i institucijama uzetih kao tehnike u službi društvenog života).²²

Straus razlikuje metodološke postupke i zastupa tezu da su etnografija, etnologija i antropologija samo tri etape jednog istraživanja. Pri tom etnografija odgovara početnim stadijumima istraživanja, etnologija je prvi korak prema sintezi, a »antropologija smjera na globalno poznavanje čovjeka, obuhvaćajući svoj predmet u čitavoj njegovoj historijskoj i geografskoj opsežnosti.«²³ Lako se, međutim, uočavaju izvještačenost i prenapregnutost ovakve podjele, jer se u suštini radi samo o dva načina obrade — opisno-istraživački i teorijsko-sintetički, koji ne mogu postojati svaki za sebe. Nabranje, opisivanje i klasifikacija činjenica nisu dovoljni, isto kao što ne može postojati teorijski sistem bez temeljne, empirijske osnove. Pogreška leži u tome što se »pitanje suštine etnografije i etnologije postavlja kao pitanje odnosa između induktivnog postupka s jedne strane i analize i sinteze s druge strane.«²⁴

Uvjetne podjele u pristupu ipak ne udaljavaju etnologiju i antropologiju od zajedničkog cilja — izučavanje kulture. Ali i kultura, kao društvena i dinamična kategorija, osoben društveni proces, različito se definira. Ona obuhvaća sve čovjekove aktivnosti, sve ono što čovjek čini i misli, pa su kulturne determinante, koje pomažu stvaranju kolektivnog identiteta, jezik, zajednički simboli, vrijednosti, običaji i norme.²⁵ Kultura se uvijek vezuje za čovjeka i njegovu prirodu. U određenju čovjekove prirode antropolozi se ne slažu i »neki u pojedincu vide bezobličnu masu koju skoro potpuno uobličava njen kulturni milje; drugi ga vide kao snop potreba i poriva kojima kultura služi, a treći ga opet shvataju kao egoistično i nagonsko biće koje neprestano treba zauzdavati moralom.«²⁶

Krajem prošlog stoljeća u antropologiju prodire mišljenje »da kulturom upravlja nešto van čovekovih razumskih sposobnosti, »ljudskom životinjom« rukovodi više osećanje negoli rasuđivanje, a kultura je prvenstveno utemeljena u čuvstvenim procesima.«²⁷ Ove razlike u shvaćanju čovjeka i kulture veoma su važne za razumijevanje antropološkog pristupa analizi običaja, jer antropolog uvijek izučava običaj kao dio šire društvene cjeline, u koju je uključen i u kojoj ima svoje mjesto, funkciju i značenje. Zbog toga je tumačenje običaja složen proces koji obuhvaća diferenciranje svih njegovih slojeva kao i utvrđivanje korelacije običaja s drugim elementima određenog kulturnog sistema.

Funkcionalnost običaja upućuje na razmatranje kulturnih pojava kao dijelova sistema, u kojem one zadovoljavaju određene ciljeve. Otkrivanjem cilja postiže se razumijevanje značenja običaja i jedan se, na primjer, »reliigijski obred samo delimice objašnjava pokazivanjem njegovih veza s privrednim i političkim činionicima, jer je nužno otići korak dalje pa pokazati kako ta međuzavisnost delova sistema služi na opšte dobro.«²⁸ Ako se smisao običaja traži u realizaciji određenog cilja, to dovodi do izjednačavanja običaja i obreda, odnosno svodenje običaja na tehničke činove za čije je razumijevanje dovoljno poznavanje njihove svrhe. Ali,

22. Ibid. str. 6.

23. C. Levi-Strauss, *Strukturalna antropologija*, Zagreb, str. 363.

24. V. E. Gusev, *Estetika fol'klora*, Leningrad, 1967, str. 21.

25. R. Božović, *Pojam i osnovni elementi kulture*, u knjizi: *Osnovi nauke o društvu*, Beograd 1976, str. 362.

26. E. Hač, *Antropološke teorije*, knj. I, Beograd, 1979, str. 8.

ritualne radnje sadržavaju ekspresivne i simbolične elemente tako da se u antropologiji, prilikom objašnjenja običaja, može insistirati na razmatranju njihovog značenja.²⁹

Narodni običaj se često proučava i na osnovu posljedica koje on proizvodi, jer obred, kao dio običaja, ima neposredne posljedice na ljude koji u njemu učestvuju. Razmatranjem psiholoških posljedica određuje se njegova psihološka funkcija, a ona se najbolje uočava promatranjem izvršilaca obredne radnje.

Kulturna antropologija, uglavnom, apostrofira grupu i njene tradicije, nasuprot pojedinačnim varijacijama ponašanja. Ona nastoji da otkrije uopćene oblike djelovanja, mišljenja i osjećanja koji u svojoj povezanosti sačinjavaju kulturu jedne zajednice. Konačni cilj ispitivanja, u oblasti kulture, je da se ustanovi neki tipičan slijed institucionalnih formi u ljudskoj povijesti ili da se razradi cjelovit pregled rasprostranjenosti obrazaca i kulturnih tipova širom svijeta.³⁰

Potvrđujući razgraničavanje disciplina koje izučavaju temeljne pojave kulture antropolozi shvaćaju pod etnografijom opisivanje »nepismenih« naroda, pod etnologijom rekonstrukciju načina života, a pod antropologijom teorijsku znanost koja se bavi izučavanjem formi socijalnog života »primitivnih« naroda. Glavni pravac usmjeren je na izučavanje porodično-rodbinskih odnosa i socijalnih institucija u malim plemenskim društvima uz pomoć konkretne metode sinhronijskog izučavanja elemenata socijalne strukture takvih društava i funkcionalne uzajamne veze elemenata koji obezbjeđuju životnu djelatnost.³¹

V

Primjetne su tendencije u stručnoj literaturi da se zadatak etnografije ograniči na istraživanje arhaičnih pojava ili da se etnografija/etnologija promatra kao neka vrsta superdiscipline koja istražuje sve komponente ljudske djelatnosti. Razlika se pojavljuje uslijed suprotnosti prilikom određenja objekta, pri čemu se ističu narod, odnosno kultura kao predmet etnografskog istraživanja.

Etnografija kao znanost o narodu obuhvaća istraživanje svih naroda na zemlji i proširuje svoja proučavanja od najstarijih vremena do danas. Definicija etnografije određuje njenu glavnu funkciju — istraživanje naroda u njegovoj mnogostranosti i svih komponenti etnosa kao cjelovitog sistema. Etnosi su dinamične cjeline tako da etnografija istražuje razlike i sličnosti između naroda isto kao i promjenu specifičnih obilježja u vremenu, tj. ona istražuje etničke procese. Iako polazište za određenje predmetnog područja etnografije predstavlja etnička specifika, znači ono što je posebno, ona obuhvaća i opće u načinu života, kulturi, psihologiji naroda što se potvrđuje kroz pripadnost socijalno-ekonomskim formacijama, kulturnom tipu, historijsko-etnografskom području.

Etnografija proučava postanak i razvitak ljudskih zajednica sa svim njihovim osobinama i karakteristikama. Tako je osnovni zadatak etnografije da utvrdi što je etnička zajednica, od kada ona postoji, po kojim se principima razvija i da

27. Ibid. str. 13.

28. E. Hač, Antropološke teorije, knj. II, Beograd, 1979, str. 184.

29. A. R. Redklif-Braun, Struktura i funkcija u primitivnom društvu, Beograd, 1982, str. 199.

30. E. Sapir, o. c. str. 143.

31. J. P. Averkieva, o. c. str. 13.

ustanovi, izdvoji, analizira, sistematizira etnička obilježja (fizičko-somatska, jezik, način privređivanja, socijalni život, običaje, umjetnički izraz) koja sačinjavaju individualnost etnosa.³²

Etničke zajednice se formiraju pod utjecajem socijalnih uzroka na određenoj teritoriji u raznim periodima povijesnog razvoja društva i mogu obuhvaćati društvo u cjelini ili samo pojedine slojeve, koji opet u svojoj sveukupnosti sačinjavaju socijalni organizam. To znači da etnička zajednica³³ na svom području djelovanja eksploatira prirodnu sredinu i u procesu osvajanja prirode stvara svoju kulturu, pa etnografija izučava oblike kulture koji funkcioniraju u narodnom životu, naglašavajući pri tom probleme etnogeneze, etničke povijesti, etničkih odnosa, dodira i prožimanja.

Postojanje etničkih zajednica i njihov povijesni razvitak pretpostavljaju prisustvo unutarnjih etničkih veza koje spajaju ljude u jedinstvo postojanja i djelovanja. Te se veze mogu izražavati kroz spoznaju zajedništva nastanka i povijesne sudbine, tradicijskih oblika materijalne i duhovne kulture, zajedništva jezika i povezanih s jezikom formi mišljenja. Zadaća etnografije leži u otkrivanju tih konsolidirajućih i zajedničkih elemenata tako da etnografija u istraživačkom procesu polazi od etničkih obilježja. Etničke značajke, od fizičkog ustrojstva tijela preko materijalne proizvodnje do folkloru i umjetničkog stvaralaštva, specifične su za svaku etničku zajednicu i posjeduju razne stupnjeve postojanosti i dinamičnosti. Od brojnih etničkih karakteristika posebnu pažnju etnografa privlače narodni običaji, jer »narod bez običaja — ako ga gdje ima — divlji je i surov. Pomislite samo kako godi srcu kad kažeš: tako su i naši stari radili. Tu se sjetiš svoga djeda, oca, majke, prijatelja. I nema kulture bez čučenja veze koja te veže s onima što su prije tebe bili i za tebe radili. Tako samo čuteći tu vezu pomišljaš na djecu svoju i daleke potomke. Ne živiš od danas do sutra, već radiš i gradiš za vijekove. U običajima je kao za vječna vremena saliven u tuč sav duševni život naroda.«³⁴

Etničke karakteristike zanimljive su za etnologe zbog identifikacije i povezivanja etničke zajednice, ali i njihovog korištenja u razlikovnom kontekstu. U zavisnosti od konkretne političke, socijalne, kulturne situacije svako od tih obilježja može, samostalno ili u suodnosu s drugim karakteristikama, u sustavu cijelog kompleksa, imati etnodiferencirajuću ulogu. U ovoj ravni razmišljanja potrebno je napomenuti da »ni jedno etničko obilježje teorijski ne može biti apsolutno jedinstveno po svojoj funkciji, formi i sadržaju, tj. da nije zastupljeno u kulturi drugog etnosa. Unikatne mogu biti samo konkretne forme pojavnosti koje predstavljaju određeno shvaćanje obilježja i razumije se etničke strukture cijelih kultura. Etnički oblik kulture naroda formira se obično od elemenata koji se, pri suprotstavljanju s istofunkcionalnim elementima kulture drugih naroda, pokazuju ili globalno rasprostranjeni ili su svojstveni samo konkretnoj grupi naroda, određenoj povijesno-etnografskoj oblasti ili pojedinom narodu.«³⁵ Ova teza predstavlja polazište u etnografskom istraživanju narodnih običaja, jer omogućuje otkrivanje tipoloških srodnosti ali i strukturalnih razlika u običajima na širokom prostoru.

32. C. Levi-Strauss, o. c. str. 12.

33. K. V. Čistov, 'Etničeskaja obščnost', etničeskoe soznanie i nekotorie problemy duhovnoj kul'turi, Sovetskaja etnografija, br. 3, Moskva, 1972.

34. A. Radić, Osnova za sabiranje i proučavanje grade o narodnom životu, u knjizi: A. Radić, Sabrana djela II, Zagreb 1936, str. 50.

35. K. V. Čistov, o. c. str. 75.

Ako se pretpostavi da su narodni običaji »navike stečene dugim iskustvom u jednoj ljudskoj zajednici«³⁶ ili »regule (norme, pravila, oblici ponašanja) koje vremenom pojedinim ljudskim grupama nametnu životne prilike«³⁷, onda oni predstavljaju važan dio narodne duhovne kulture. Duhovna kultura, na razini određenja etničke zajednice i etničkih karakteristika, je »praktično ispoljavanje kolektivne psihologije etničke zajednice i sistema oblika njene svijesti i samosvijesti; upravo zato osobitost odražavanja etničkih procesa u oblasti duhovne kulture određuje se pomoću tako značajnih faktora kao što su narodni običaji.«³⁸

U svakodnevnom govoru, kao i u literaturi o narodnim običajima, osjeća se odsustvo jasnog razgraničavanja dva pojma — običaj i obred. Tako se, na primjer, govori o svadbenim običajima i svadbenim obredima, pogrebnim običajima i pogrebnim obredima u istom smislu. U pokušaju diferencijacije njihovog značenja suvremeni istraživači obrednog folklor polaze s različitih pozicija, ali svi smatraju da je obred sastavni dio običaja. Pri tom se struktura svakog običaja dijeli na četiri elementa koja se ispoljavaju prilikom realizacije običaja: 1. ideološko-društveni odnosi, 2. duhovna svojstva ličnosti (prirodna, politička, religiozna), 3. idejni sadržaj, 4. obred kao strana običaja koja se čvrsto ukorijenila u društvenom životu.³⁹

Formiranje obreda predstavlja završnu fazu nastanka običaja i obredna forma se uobličava tek onda kad su svi ostali sastavni dijelovi običaja, više ili manje ustanovljeni u društvenom i ličnom životu. Obred ne uključuje u sebe neposrednu svrsishodnu djelatnost već samo simbolične radnje, a ponekad i sami obavljaju funkciju simbola. U tom smislu obred »treba promatrati kao takvu podvrstu običaja iji je smisao i cilj — izražavanje (najvećim dijelom simbolično) neke ideje, osjećanja ili zamjena neposrednog djelovanja na predmet zamišljenim, simboličnim djelovanjem«⁴⁰. Simboličnost upućuje na često tumačenje obreda kao akta religioznog ponašanja. To značenje obredi su zadobili u vrijeme kada je običajna strana života došla pod utjecaj i kontrolu religije. Religiozni obredi i običaji u tradicijskoj kulturi izraz su narodne religioznosti i zato često nisu u skladu s propisima oficijelne religije. Narodna religioznost je naivan i čulno shvaćen kompleks vjerovanja i religijskih aktivnosti. »Čulnost« i »predmetnost« su bitna svojstva te religioznosti i čvrsto su sjedinjeni s transcendentalnom stvarnošću⁴¹ tako da postojanje svetog zavisi od egzistiranja i djelovanja predmeta.

Narodni običaji se uvijek ispoljavaju u konkretnoj sredini i oni su životne pojave koje imaju određene funkcije povezane s društvenom zajednicom. Običaji pripadaju utvrđenim vremenskim periodima, obilježavaju najvažnije datume seoskog privrednog kalendara i vezuju se za bitne trenutke ličnog i porodičnog života (rođenje, svadba, smrt). U prošlosti su običaji bili svrsishodna djelatnost koja je usmjerena na zadovoljenje egzistencijalnih potreba, ali su, u većini slučajeva, sadržavali i element obrednosti koji je najčešće simbolično ovaploćenje praktičnih ciljeva i htijenja.

36. B. Drobnjaković, *Etnologija naroda Jugoslavije I*, Beograd 1960, str. 125.

37. M. Barjaktarović, *Osnovi opšte etnologije*, Beograd 1977, str. 38.

38. K. V. Čistov, *Fol'klor i kul'tura etnosa*, Sovetska etnografija, br. 4, Moskva 1979.

39. I. V. Suhanov, *Običaj, tradicii, obrjadi kak social'nie javlenia*, Orkij, 1973, str. 11.

40. S. A. Tokarev, *Običaji i obrjadi kak objekt etnografičeskogo issledovanja*, *Sov. etnografija*, br. 3, Moskva 1980, str. 28.

41. L. A. Tuljceva, *Etnografičeskie aspekti izučenia religioznogo povedenia*, *Sov. etnografija*, br. 4, Moskva 1979.

Obrednost svakog naroda priznavala se za najjače etničko obilježje i služila je kao svojevrsna nacionalna karakteristika. Sociološko sagledavanje mjesta i funkcije običaja u društvu i etnološko izučavanje etničkih specifičnosti u običajima zanemaruju njihovu značajnu karakteristiku — odražavanje emocionalno-estetskog odnosa njihovih nosilaca prema prirodi i povijesnoj stvarnosti. Običaji povezuju svjetonazor i ubjeđenja kolektiva, ali i objedinjuju osjećanja, odnosno psihička stanja grupe ljudi. Ideološka komponenta običaja bitna je za njihovo čuvanje i razvoj, a psihološka daje običajima određenu emocionalnu zasićenost. Tako se u običajima ispoljavaju i individualna psihologija i kolektivno raspoloženje ljudi koji sudjeluju u obavljanju konkretnog obreda. Posebno se emocionalno-psihološka strana običaja manifestira u obredima koji su, u stvari, umjetničko-predstavljačke forme običaja što predstavlja predmet istraživanja folkloristike.

VI

Visoki stupanj razvoja etnografije i folkloristike zahtijeva da se odlučnije odredi njihov predmet istraživanja, granice i uzajamni odnosi.⁴² Podudaranja i preplitanja, razlike i sličnosti etnografije i folkloristike razmatrani su na različitim teorijskim nivoima. Suodnos etnografije i folkloristike,⁴³ odnosno njihovo mjesto u krugu društvenih nauka određivalo se polazeći s tri stajališta:

- a) folkloristika je nauka filološka,
- b) folkloristika je nauka etnografska,
- c) folkloristika je nezavisna nauka.⁴⁴

Znanstvenici koji analiziraju jezične i estetske karakteristike narodnog stvaralaštva daju prednost filologiji, dok naučnici koji u narodnoj kulturi pronalaze manifestacije narodnog života svode folkloristiku na etnografiju. Ne postoji jedinstveni pristup sagledavanju specifičnosti, jer je njihov predmet istraživanja suviše široko definiran i obuhvaća cijelu narodnu kulturu.

Problem uzajamnog odnosa etnografije i folkloristike može se pravilno objasniti samo ako se sagledava iz povijesne perspektive. Krajem prošlog stoljeća termin folklor⁴⁵ postaje poznat u slavenskim zemljama. U njegovoj primjeni, kao i određenju područja istraživanja, koriste se razni aspekti: arheološki, povijesni, etnografski itd. Sva nastojanja bližeg označavanja ostaju ili na razini pokušaja (»neuhvatljivi ciljevi i zadaci folklorista«) ili se gube u preširokim oznakama folklor koji obuhvaća stara vjerovanja, predrasude, običaje, obrede, poslovice, pjesme, priče koje danas žive u narodu po tradiciji. Šarenilo u tumačenju pojma folklor⁴⁶ posljedica je velike složenosti narodnog stvaralaštva, što je i uvjetovalo nemogućnost pojedinačnih pristupa i metoda vrednovanja pojava narodne kulture. To su ujedno i uzroci mnogih deskripcija, efektnih i elektičnih, prilikom tumačenja pojma folklor. Sve započinje i završava na formalnim obilježjima: »Svaki put kad pjevaju uspavanku djetetu; svaki put kad se pjesme, priče slušaju u djetinjstvu; svaki put kad se uz ognjište čuju poslovice, priče, anegdote; svaki put kada se, suglasno običaju ili unutarnoj sklonosti, narod predaje plesu ili pjevanju, starim igrama ili zabavama; svaki put kada majka pokazuje svojoj kćerki kako se šije,

42. K. V. Čistov, Fol'klor i etnografija, Sov. etnografija, br. 5, Moskva 1968.

43. K. V. Čistov, O vzaimootnošenii fol'kloristiki i etnografii, Sov. etnografija, br. 5, Moskva 1971.

44. K. V. Čistov, Fol'klor i etnografija, str. 4.

45. N. I. Kravcok, Problemy slavjanskogo fol'klora, Moskva 1972.

46. S. N. Azbelov, K opredeleniju ponatija »fol'klora«, Russkaja literatura, br. 3, Leningrad, 1974.

veze, prede, тка, peku kolači; svaki put kad seljak na naslijeđenom dijelu zemlje obučava sina poljskim radovima; svaki put kad stari zanatlija uči naučnika primjeni određenih alata; svaki put kada se iskustvo, mudrost, običaji i navike predaju primjerom ili posredstvom riječi od starijih mladim pokoljenjima, bez pomoći knjiga — tada postoji folklor u vlastitom značenju, uvijek uz rad, živ i promjenjiv, uvijek spreman da uhvati i asimilira na svom putu nove elemente.⁴⁷

Na mnogim kongresima folklorista u Jugoslaviji predlagao se niz rješenja za pravilnu upotrebu i tumačenje pojma folklor. Usvojena su dva značenja pojma folklor:

- a) šire — koje služi za određenje cijele oblasti narodnog stvaralaštva,
- b) uže — koje se odnosi na narodnu umjetnost i usmenu narodnu književnost.

U oba slučaja folklor obuhvaća narodno stvaralaštvo koje »zadobija realan smisao samo onda kada se ispunjava konkretnim povijesnim sadržajem, kada se prihvaća kao stvaralaštvo tih klasa i grupa koje čine narod na raznim stupnjevima njegovog razvoja. Time se ne negira postojanje folkloru kao opće narodnog stvaralaštva, već se samo potvrđuje misao, da folklor postaje općenarodan uslijed uzajamnog djelovanja stvaralačkih tradicija koje nastaju u raznim socijalnim sredinama.⁴⁸

Isticanjem socijalne prirode i naglašavanjem društvene funkcije narodnog stvaralaštva folklor se pojavljuje kao »duhovno stvaralaštvo proizvođača materijalnih vrijednosti, kao neposredno ideološko uopćavanje njihovog radnog iskustva, kao njihova društvena praksa, kao izravno ispoljavanje svjetonazora, morala, estetskih osjećanja.⁴⁹

Često se u tumačenju folkloru zanemaruje njegova socijalna priroda i za mnoge istraživače⁵⁰ folklor je po svojoj suštini prikazivačka, interpretativna umjetnost koja se ostvaruje u okolnostima neposrednog i živog dodira sa slušaocima. Estetska je informacija u njemu situacijski vezana i pojavljuje se kao rezultat interakcije. Zbog toga je nemoguće, na primjer, dijeliti pripovijedača, pripovijetku i slušateljstvo kad su oni spojeni kao sastavni dijelovi jedinstvenog toka pripovijedanja, jedinstvene folklorne akcije. To znači da je »u krajnjoj analizi, izvedbena situacija krunski kontekst za raspoloživi tekst. Stanovit će tekst dobiti žanrovske odrednice tek unutar »folklornog čina« koji se odvija u maloj grupi: obitelji, selu itd. Folklorni žanr konstituira se u svakom novom neposrednom komunikacijskom suočavanju.⁵¹

Međutim, život određene društvene zajednice daje smisao folkloru u djelima koja imaju svoju praktičnu funkciju i umjetničko značenje u društvu. Djela se stvaraju u toku obavljanja radnog procesa, ona postoje u sustavu običaja, ili se rađaju u različitim životnim situacijama. To znači da se i samo postojanje pojedinih folklornih žanrova određuje prije svega njihovim životnim ili spoznajskim funk-

47. V. E. Gusev, Fol'klor, Sovetska etnografija, br. 2, Moskva 1968, str. 15.

48. V. E. Gusev, Estetika fol'kloru, Leningrad, 1967.

49. R. Jakobson, P. Bogatirjev, Folklor kao naročiti oblik stvaralaštva, u knjizi: M. Bošković-Stulli, Usmena književnost, Zagreb, 1971, str. 19.

50. K. V. Čistov, Specifika fol'kloru v svete teorii informacii, u zborniku: Tipologičeskie issledovanja po fol'kloru, Moskva 1975.

51. V. Bitti, Uz neke pokušaje razgraničenja folkloru i književnosti, Umjetnost riječi, knj. XXV, Zagreb 1981, str. 228.

cijama. Taj se kriterij upotrebljava naročito kod vrednovanja obrednog folklor, gdje se odgovarajući kompleks žanrova formira na osnovu obreda i zajedno s njima se sudonosi.⁵²

Životnost, kontekst i komunikacijski proces su bitni elementi za folkloristički pristup narodnim običajima, jer su običaji cjeloviti kompleksi u kojima nisu odvojeni jedan od drugog subjekt, objekt, proces i način radnje. Običaji svojom pragmatičnošću organiziraju društveni život i realni smisao obreda i običaja uvjetovan je njihovim mjestom u sistemu društvenih odnosa. Kao institucija običaj je »zavjet predaka« i posjeduje ograničenost, stabilnost i duboku ukorijenjenost u određenom društvu. Ali, struktura običaja sadržava mnogo komponenata (simbolizacija grupnih uzajamnih odnosa, emocionalno-psihološki temelji obredne radnje, sudjelovanje kolektiva u izvođenju radnje i primanju estetičke informacije), koje zahtijevaju i reguliraju izgradnju umjetničkih oblika. Obredna radnja, u okviru običaja, je umjetničko-predstavljачka forma, u čijoj realizaciji se povezuju i prepliću elementi plesne, dramske, pjesničke umjetnosti i folkloristički pristup ne treba izdvajati samo jedno, priznavati eventualno prisustvo jednog ili drugog elementa, već se mora vidjeti realno postojanje usmenog, muzičkog, plesnog izraza koji su objedinjeni u težnji ka ostvarenju zajedničkog cilja — folklorne akcije (čina).

VII

Narodni obredi i običaji izazvali su i izazivaju veliku pažnju prvenstveno u javnom društvenom životu, a potom i u široko razgranatim znanstvenim proučavanjima. Raznolikost i složenost sadržaja u njima, svestrana primjenjivost u životu naroda, a iznad svega različiti, pa i protivurječni odnosi u ponašanju ljudi, bili su, sasvim razumljivo, predmet znanstvenih ispitivanja. Upravo zbog činjenice da narodni običaji, kao sastavni dio društvenog života, predstavljaju graničnu problematiku etnologije, sociologije i folkloristike — potrebno je naznačiti razlike u pristupu između tih znanosti.

Etnologija polazi od narodnih obreda i običaja kao etničkih obilježja i na njima često zasniva proučavanje određene etničke zajednice.

Sociolog usmjerava pažnju, prilikom analize narodnih običaja i obreda, na njihovu ulogu u konkretnoj socijalnoj sredini. Tako se mogu izdvojiti funkcije reguliranja, integriranja i sankcioniranja u društvenom životu.

Kategorije obrednosti i običajnosti moraju se prihvatiti kao etnološke i sociološke kategorije, ali istovremeno i kao konstitutivni elementi koji pomažu u oblikovanju određenih folklornih žanrova.

Svojim bogatstvom sadržaja i raznolikim formama očitovanja, narodni običaji su oduvijek privlačili pažnju etnografa, sociologa, antropologa i folklorista. Specijalizirana izučavanja pronalaze u narodnim običajima etničke karakteristike, sociološke, psihološke i druge slojeve koji su često prepleteni i uzajamno povezani tako da svojim značenjem prevazilaze predmetna područja istraživanja pojedinih nauka.

Višeslojna struktura i polovalentni karakter narodnih običaja zahtijeva interdisciplinarni pristup njihovom izučavanju, koji će usaglasiti različite postupke i omogućiti tumačenje narodnih običaja kao cjelovitih kompleksa društvenog života i narodne kulture.

52. V. K. Sokolova, K issledovanju obrjadovogo fol'klora, Sovetskaja etnografija, br. 4, Moskva 1981.

M. A. Lazar Stojnović

GEGENSEITIGE BEZIEHUNGEN ZWISCHEN DER ETHNOLOGIE, SOZIOLOGIE UND
FOLKLORISTIK IN DER UNTERSUCHUNG DER VOLKSSITTEN

Zusammenfassung

Die Volkssitten sind durch Erfahrung geschaffene Bestimmungen, vorgeschriebene Handlungen und Verhaltensformen, nach denen sich eine bestimmte Gesellschaft richtet und benimmt. Diese Formen entstanden und entwickelten sich aus dem Leben und deswegen sind sie anschauliche Zeugnisse über die Entwicklung der Menschengemeinschaft. Als Pegeln und Gewohnheiten sind die Volkssitten das Konkretisieren des tatsächlichen Lebens, sie sind der Bedarf und der Ausdruck bestimmter Verhältnisse, in denen sich die Menschen befanden. Demnach symbolisieren die Sitten in jeder gesellschaftlichen Gruppe oder ethnischen Gemeinschaft den Wert, die Gesellschaftsbeziehungen und die Weltanschauung dieser Mitte.

Mit dem Reichtum der Inhalte und den verschiedenartigen Formen der Äußerung zogen die Volkssitten von jeher die Aufmerksamkeit der Ethnologen, Soziologen und Anthropologen an. Spezialisierte Erforschungen finden in den Volkssitten ethnische Charakteristiken, psychologische, soziologische und andere Schichten, die oft verflochten und gegenseitig verbunden sind, so daß sie mit ihrer Bedeutung die Gegenstandsgebiete der Untersuchungen einzelner Wissenschaften übertreffen.

Die mehrschichtige Struktur und der polyvalente Charakter der Volkssitten erfordert auch einen besonderen, interdisziplinären Zutritt zur Erforschung. Die Wahrnehmung der bestimmten Gesetzmäßigkeiten in der komplexen Struktur und den Funktionen der Volkssitten ist in der Koordinierung der verschiedenen Verfahren, die zur Entdeckung und zur Deutung der einzelnen Bedeutungsschichten beitragen.